

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ У ВИМІРІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І НАЦІОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

Рецензія на монографію

**ЮЩЕНКО П. КИЇВСЬКА РУСЬ : ПАМ'ЯТЬ, ІСТОРІЯ, ПОЛІТИКА,
КУЛЬТУРА. Київ : вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 389 с.**

В умовах пошуку шляхів ідентичності України серед вітчизняної громадськості, наукового співтовариства цілком закономірно постає гостра потреба оцінити процеси, що протікали в історичній пам'яті українства в ретроспективі суспільних трансформацій. Тому підготовлена П.А. Ющенком монографія викликає неабиякий інтерес. Рецензована праця привертає увагу ще й тим, що вона дає відповідь на багато питань, які постають сьогодні як невідкладні у вирішенні. Як видно зі змісту праці, автор ставив собі за мету з'ясувати феномен історичної пам'яті у сенсі тлумачення Києво-руської спадщини. При цьому дослідник, розглядаючи взаємозв'язок історичної пам'яті і історичної свідомості справедливо зазначає, що відродження історичної пам'яті українського народу перебувало в полі зору державної політики. Органи державної влади розробили та реалізували комплекс комеморативних стратегій і практик, орієнтованих на формування колективних уявлень про минуле. Проте, результативність державної політики пам'яті знижувалася внаслідок розмитості її основоположних термінів, принципів та орієнтирів, недосконалості форм, інструментів, методів впровадження, інституціональної та нормативно-правової бази, істотних регіональних відмінностей в офіційних репрезентаціях української історії. Зробивши спробу з'ясувати обставини використання Києво-руської спадщини у формуванні історичної свідомості, дослідник цілком резонно вказує на те, що конструювання історичної пам'яті відбувалося за допомогою певного механізму, що склався і був направлений на творення образів про киеворуську добу відповідно до потреб сучасності. В посттоталітарному українському суспільстві, відбувалося загострення історичної пам'яті. Крім того, історична пам'ять українського суспільства зазнавала постійних змін внаслідок глобальних, політичних, ціннісних

трансформацій. Внаслідок, активізувалися чи навпаки маргіналізувалися її складові. В процесі конструювання пам'яті, до якого долучалися політики, громадські діячі, науковці не завжди вдавалося органічно поєднати історичні надбання українського народу із завданнями національної ідентифікації. Як правило, звужувалася об'єктивна картина пам'яті, переважали трагічні події.

Особливу увагу в рецензованій праці приділено з'ясуванню ролі наукової генеалогії, літературно-мистецьких, релігійних засобів у відродженні історичної пам'яті про Київську Русь. Автор зазначає, що власне місце у відродженні історичної пам'яті про Київську Русь відіграла наукова генеалогія як знання про родові зв'язки історичних осіб, родин, сімей. В Україні склалася стійка система знань про походження династій і знатних родин. Генеалогічні дослідження в Україні набули широкого розповсюдження в середньовічну добу, коли з'явилася власність та почали реалізовуватися права її успадкування. В Київській Русі з'явилися перші розповіді про походження кийвських князів, як відповідь на необхідність юридичного закріплення стосунків між родами. Родовідне дерево як символ життєвих сил пов'язувався з ідеєю росту, розквіту та процвітання князівських родин.

До вагомих дослідницьких здобутків П.А. Ющенко відноситься показ спадщини Київської Русі, як ідеологічного ресурсу державотворчих проєктів доби середньовіччя та нового часу. Дослідник таким чином перейшов до з'ясування ролі історичної пам'яті в часи Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Автор цілком резонно зазначив, що в XIV–XVIII ст. формування історичної пам'яті відбувалося за допомогою нетрадиційних спеціальних методів і залежало від різних світоглядних та ідейних впливів. Практично єдиним і спеціальним жанром літератури історичного спрямування залишалися літописи. Напрацювання письменників, публіцистів і філологів, з одного боку, ставали формою відображення історичної дійсності, а з іншого, вони залежали від наявних канонів історичного спрямування залишалися літописи.

Використовуючи науковий метод політичного конструювання в підрозділі 3.3. «Києво-руський спадок у державотворчій традиції Богдана Хмельницького та культурі Гетьманщини», автор наголошує на тому, що чільне місце у розвитку історичної пам'яті зайняли козацькі літописи XVIII ст. Очільники козацтва прагнули використовувати праці досягнення західноєвропейського просвітницького досвіду для гуманітарного розвитку козацької держави. Ідея збереження історичної пам'яті пронизувала творчість літописців. Більшість літописів починалися з оповіді про часи Київської Русі і не випадково, оскільки духовні сили українства за умов бездержавності звернені до часів державної незалежності, єдності і могутності. Тісний зв'язок подій Київської Русі і доби Гетьманщини сприяв утвердженню в українському середовищі усвідомлення тяглості національної історії. В процесі національного відродження XVII ст. загострився інтерес до історії, традиції та пошуку конфесійної ідентичності.

Важливим сюжетом у дослідженні П.А. Ющенка став аналіз місця і ролі спадщини Київської Русі в ідеології Російського самодержавства. Розглядаючи обставини використання спадщини для конструювання політичних міфологем, автор робить справедливий висновок, що протягом усього XIX ст. Російська і Австрійська імперії, реалізували політику, яка суттєво звужувала можливості українців примножувати і зберігати історичну пам'ять. Російські історики розробили схему історії, згідно з якою Київська Русь сприймалася як виток російської державності. У такий спосіб княжа доба з Московією. Київська Русь на пересічному рівні почала ототожнюватися з Росією. В історичну свідомість населення українських земель культивувалися ідеологічні постулати Російської імперії сформовані у 1830-х роках графом С. Уваровим, які виражалися формулою і православ'я, самодержавство, народність. В XIX ст. значно інтенсивним став процес формування культури історичної пам'яті. Він скеровувався у річище національної ідеї спеціальною державною політикою та спирався на розроблену науковцями національну схему історії.

П.А. Ющенко дійшов висновку, що в XIX ст. боротьба за свою історичну пам'ять відбувалася в середовищі інтелігенції. Саме нею проводилася думка

про киевоцентризм історичного процесу, робилися спроби відновити суспільно-культурне значення Києва як осібного Києво-руського центру.

При характеристиці тенденцій актуалізації історичної пам'яті про Києво-руську спадщини у добу УНР П.А. Ющенко посилаючись на широку джерельну базу доходить висновку про те, що після поразки революції значний вплив на історичну пам'ять мали історичні праці підготовлені за українською схемою історіографії.

Чи не найнасиченішим є розділ монографії, в якому пропонується з'ясувати обставини використання традиції Київської Русі в ідеологічних репрезентаціях і наукових інтерпретаціях радянської доби. Автор дані процеси пов'язує з тією обставиною, що радянська держава виробила власні засоби використання історичної спадщини для впливу на масову свідомість. Відразу після приходу до влади, керманічі держави почали впроваджувати відповідну меморативну політику, яка передбачала необхідний перелік пам'ятників. Вибір героїв і подій для увічнення здійснювався відповідно постулатів комуністичної ідеології. Увічнювалися лідери комуністичного режиму. Тому сегмент українських пам'ятників, в тому числі які б вшановували державотворчу спадщину був мізерним. Поява монументів зумовлювалася відзначенням знаменних подій. В радянські часи історична пам'ять зазнала кардинальних змін. Комуністичні ідеологи в суспільну свідомість культивували думку, що українці постали з Київської Русі як спільної колиски трьох народів, постійно прагнули будувати з ними своє спільне майбутнє. За таких умов історична пам'ять українців деформувалася. Практично протягом усього ХХ ст. відбувався процес «винайдення» нової форми української історичної пам'яті «радянського зразка», яка напряду залежала від змін у національній політиці. Загальнорадянська свідомість актуалізувалася міфологемами про «великий російський народ». Радянська влада використовувала український патріотизм у якості мобілізаційного засобу. В передвоєнні і воєнні періоди партійна верхівка змушена була вдатися до відновлення пам'яті про пращурів українського народу. Був затверджений новий канон історичних героїв. Історична пам'ять

партійно-радянськими функціонерами використовувалася як соціальна зброя, яка мала надзвичайно руйнівну силу та вдало маскувала колоніальну політику режиму.

У монографії Ющенко П.А. з'ясував обставини репрезентації Києво-руської спадщини політикою пам'яті незалежної української держави. Він зауважує на тому, що після 1991 р. в умовах незалежності України відбувалося переозначення символічного простору пов'язаного із Києво-руською спадщиною. Обставини консолідації національних і демократичних сил навколо задачі становлення державності потребували зміни пріоритетів суспільної думки, нових засадничих критеріїв державної політики пам'яті. Відбувалося становлення державної символіки, формування нових державних свят, склався новий погляд на історію України. Дана логіка змін диктувала появу «пантеону» нових героїв, добірки знакових подій, іншого ставлення до вітчизняного досвіду державотворення і національного будівництва. Монументи, що будувалися, закарбовували в історичній пам'яті постаті й сюжети, що відповідали новому наративу історії України. Київсько-руська доба була увічнена низкою пам'ятників.

Загалом монографія П.А. Ющенко не залишить байдужим зацікавленого читача, стане у пригоді історикам, політикам, суспільствознавцям, науковцям, студентам, усім, хто цікавиться історією України.

**Доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії та культури України
Вінницького державного
педагогічного університету
ім. Михайла Коцюбинського**

І.М. РОМАНЮК